

УДК: 272-76:316.722(=87)"15"
272-725:929 Лас Касас Б.
272-1:929 Сепулведа Х.
304.3(=87):27-1(460)"1550/1551"

Теолошки погледи / Theological Views
Година / Volume XLV
Број / Issue 3/2012,
стр. / pp. 533–552.

ХРИШЋАНСКИ СВЕТ ЕВРОПСКОГ ЗАПАДА И АМЕРИЧКИ ДОМОРОЦИ У ОГЛЕДАЛУ РАСПРАВЕ ЛАС КАСАС – СЕПУЛВЕДА (1550–1551)

– поводом 520 година од „открића“/освајања Америке –

Давор Петровић*

Библиотека Одељења за
етнологију и антропологију
Филозофског факултета
у Београду

Мирослав М. Поповић**

Библиотека Одељења за
историју Филозофског
факултета у Београду

Апстракт: Предмет овог рада јесте расправа која се током 1550. и 1551. године водила у Ваљадолиду између Бартоломеа де Лас Касаса и Хуана Хинеса де Сепулведе, а чији је циљ било утврђивање оправданости шпанских колонијалних освајања на тлу Америке. На основу објављених извора и расположиве литературе скициран је друштвеноисторијски оквир у којем се поменути расправа одвијала, а даје се и исцрпне биографије њених непосредних учесника. Нарочита пажња посвећена је антрополошким импликацијама ове расправе.

Кључне речи: Бартоломе де Лас Касас, Хуан Хинес де Сепулведа, расправа у Ваљадолиду (1550–1551), Америка, историја, Индијанци, христјанизација, слика Друго

Тенденције антропологије и историографије у последње две деценије, које је 1992. године обележила припрема и прослава 500-годишњице путовања Кристофора Колумба (лат. Christophorus Columbus; итал. Cristoforo Colombo; шп. Cristóbal Colón, 1451–1506) из „старог“ у „нови“ свет, прожете су ревизијом става да је „откриће“

* davor.petrovic@yahoo.com.

** miroslavpopovic15@yahoo.com.

Америке један од „најсветлијих“ тренутака од настанка људске врсте.¹ Почињени геноцид над Индијанцима раније је правдан идејом „прогреса“, у име којег су жртвовани милиони људи. Данас се, међутим, с разлогом постављају питања: није ли, ако већ постоје „неопходне“ жртве које се подносе зарад напретка човечанства, суштински важно држати се принципа да они који су за ту улогу „(пред) одређени“ ипак треба да имају право самоодлучивања? И да ли се равнотежа између плодова напретка и жртава може успоставити ако се жртве не спомену или се то учини тек узгред? Пажња се све више поклања културном релативизму, тј. сагледавању, разумевању и прихватању Другог са свим његовим различитостима, али, у исто време, и „откривању“, тј. спознавању Себе кроз Другог.²

Прве хришћанске мисије у Америци

Године 1493. папа Александар VI (Alexander VI, рођен као Родриго Борџија /Borgia/, 1431–1503) одобрио је Шпанији превласт у Америци и опуномоћио шпанску Круну да спроведе мисију евангелизације на том простору. Сагласно овом пуномоћју, Шпанија је 1512. године издала серију тзв. *Закона Бурјоса*, првих конкретних прописа који су имали за циљ да регулишу односе између Индијанаца и Шпанаца. Ови закони су заступали принцип слободе међу Индијанцима, задржавајући, међутим, право поседовања над домороцима. „Право захтева“ установљено је *Законом из Ваљадолига* (1513), али ни то није донело значајне резултате. Почетак ширења хришћанства на Антилима, у Мексику и уопште Средњој Америци везује се за фрањевачку мисију, која је из Европе кренула 1500. године. Од 1509. до 1513. око Еспањоле се формирало прво „кастиљанско царство“ на тлу Америке, на површини од око 300.000 km², обухватајући Порторико, Кубу, Јамајку и област панамске превлаке. Године 1511. пристигао је знатан број фрањеваца и доминикана-

¹ Ronald Rajt, *Oteti kontinenti: Severna i Južna Amerika viđene očima Asteka, Maja, Inka, Čerokija i Irokeza*, превели с енглеског Срђан Вујица, Сташа Бабић, Ивана Трбојевић, Београд: Центар за геоеетику, 1995 [1992], 3. В. такође Никола Ф. Павковић (ур.), *Суспрећ два светла, 1492–1992: зборник радова научној скупи одржаној у Београду 12. и 13. октобра 1992, у поводу обележавања 500-годишњице открића/освајања Америке*, Београд: Филозофски факултет, Центар за етнoлошко-антрополошка истраживања, 1997.

² У том смислу кључну улогу одиграле су студије француског теоретичара књижевности и културе бугарског порекла, Цветана Тодорова (в. Tzvetan Todorov, *La conquête de l'Amérique: la question de l'autre*, Paris: Seuil, 1982 и Cvetan Todorov, *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*, превели са француског Branko Jelić, Mira Perić и Mirjana Zdravković, Београд: I. Čolović и I. Mesner, 1994 [1989]).

ца. Више црквене власти устолочиле су се на Антилима, а бискуп се 1513. сместио у Дариену. Главна снага освајача била је усмерена на продирање у унутрашњост америчког континента, почевши од 1519, са експедицијама Ернана Кортеса (Hernán Cortés, 1485–1547). Највећи успеси Римокатоличке цркве у 16. столећу забележени су у Мексику, одакле је Кортес од Карла V (шп. Carlos I, 1500–1558) упорно тражио да му пошаље нове мисионаре. Пре доласка језуита (1572), покрштавање су вршили фрањевци (пристигли већ 1523), доминиканци (од 1526) и августинци (од 1533). Монаси који су припадали реформистичким струјама у оквиру својих редова били су више него ревносни, а локалне цивилизације брзо су губиле свој идентитет пред незадрживим таласом християнизације. Први бискуп у Мексику, Хуан де Зумарага (Juan de Zumárraga, 1468–1548), у свом писму из 1531. године, упућеном руководству у Тулузу, помиње цифру од преко милион „пагана“ на територији Нове Шпаније, који су, почев од 1524, преведени у хришћанство. Сличан податак наводи и фрањевац Мартин де Валенсија (Martín de Valencia, 1473–1534). Торибио де Бенавенте (1482–1568) је изнео процену да је од 1524. до 1536. године покрштено пет милиона Индијанаца. Масовно преобраћење било је разлог за булу *Sublimis Deus* (1537) папе Павла III (Paul III, рођен као Алесандро Фарнезе /Alessandro Farnese/, 1468–1549) у којој је прокламовано да су Индијанци рационална бића, способна не само да схвате хришћанску веру, већ и спремна да је, према расположивим информацијама, врло радо прихвате. Доласком првих језуита (1572) обележен је завршетак „примитивног“ ширења хришћанства, које је по много чему још увек било средњовековно.³

Лас Касас као заштитник Индијанаца

Чувена проповед из 1511. године фра Антонија де Монтесиноса (1477–1545), једног од првих доминиканаца који су дошли на острво Еспањолу, говори да Шпанци нису били једнолична група

³ Жан Делимо, *Католицизам између Лушера и Волшера*, превела с француског Вера Илијин, Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића; Цетиње: Издавачки центар „Цетиње“, 1993 [1971], 143–147; Bonar Ludwig Hernandez, *The Las Casas–Sepúlveda controversy: 1550–1551*. [Б. м.: б. и., б. г.], [4]: http://userwww.sfsu.edu/epf/journal_archive/volume_X,_2001/hernandez_b.pdf (приступљено 14.10.2012. године). За детаљније информације в. Nicholas P. Cushner, *Why have you come here?: the Jesuits and the first evangelization of Native America*, Oxford; New York: Oxford University Press, 2006.

похлепних конкистадора који су тежили само да експлоатишу и убијају Индијанце: „Ја сам глас који плаче у дивљини... глас Христа у пустињи овог острва... [који говори] да сте сви ви у смртном греху... због окрутности и тираније којима користите ове невинне људе. Зар они нису људи? Зар нису разумна бића? Зар нисте дужни да их волите као што волите себе саме?“⁴ Приликом сусрета са Индијанцима, морепловци Кристофор Колумбо и Америго Веспучи (Vesputici, 1454–1512), баш као и конкистадор Ернан Кортес, првенствено су настојали да извуку корист за себе и своју културу. До радикалног заокрета дошло је са Бартоломеом де лас Касасом (Bartolomé de las Casas), који је себи поставио задатак да америчке староседеоце заштити од неправди које су им наносили освајачи и колонизатори.⁵ Шпанци су створили митологију чији је циљ био да се докаже како је Астеке у Америку довео један предак Карла V, или да је Нови свет истоветан са острвима Хесперида, названих тако по митском краљу Хесперу који је владао Шпанијом у 7. столећу пре Христа. Франсиско де Виторија (Francisco de Vitoria, око 1483–1546)⁶ и теолошка школа у Саламанки порицали су папин захтев за световном моћи над целим светом, као и право врховног поглавара Римокатоличке цркве да ту моћ наметне краљевима Шпаније и Португала, сматрајући да из самог чина географског открића не проистичу никаква права.⁷ Паганство по себи, како су

⁴ Цитирано према В. L. Hernandez, *нав. рад*, [1].

⁵ Цветан Тодоров, „Морепловци и староседеоци“, у: *Човек ренесансе*, приредио Еуђенио Гарин; превеле са италијанског, енглеског и француског Јулијана Вучо, Јелена Косовац и Јасна Видић, Београд: Слио, 2005 [1988], 329.

⁶ Родио се у Бургосу, мада се дуго сматрало да је рођен у Виторији. Као младич је ушао у доминикански ред и започео студије, да би их касније наставио у Паризу, где је 1522. године докторирао филозофију. Године 1523. вратио се у Шпанију, најпре у самостан Светог Гргура у Ваљадолиду, а 1526. године на Универзитет у Саламанки. Виторијин утицај ширио се захваљујући његовим ученицима. Иако за живота ништа није објавио, за собом је оставио значајан материјал из којег се посебно издвајају *Relectiones theologicae*, где је изложена потпуно нова мисао о „америчком питању“. Важни су и списи *De potestate civili* (1528), *De potestate ecclesiae I–II*, *De Indis* и *De iure belli* (1532), *De temperantia* (1537) итд. О томе в. у Хосе Луис Абељан, *Историја шпанске мисли: од Сенеке до данас*, превела са шпанског Нина Мариновић, Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2008 [1996], 194.

⁷ С тим у вези треба поменути дело *Лажна Констанцинова даровница*, чији је аутор, Лоренцо Вала (Lorenzo Valla, 1407–1457), успео да докаже како је документ из 4. столећа н. е., којим се папству додељује суверена власт над читавом западном империјом, заправо фалсификат. Поменути документ, приписиван Константину Великом, настао је, у ствари, неколико стотина година након смрти овог римског цара, а његови творци били су, по свему судећи, црквени званични-

сматрали, није било оправдање за рат, јер, по природном закону, пагани имају право на имовину исто колико и хришћани. Виторија је развио низ „легитимних права“ с овим у вези, од којих је најзначајније било право на природно друштво и слободну комуникацију међу свим народима, а подразумевало је право на слободу кретања, насељавања и трговине.⁸

Бартоломе де лас Касас је рођен у Севиљи 1484⁹ (умро у Мадриду 1566), а учио је теологију и латински језик, стекавши звање лаичког учитеља хришћанске доктрине. Његов отац је пратио Колумба на другом путовању у Нови свет, а Лас Касас је у Америку дошао 1502. године, заједно са будућим гувернером Еспањоле, Николасом де Овандом (Nicolás de Ovando, 1460–1518). После личног искуства као *енкомендероа* (*encomendero*),¹⁰ Лас Касас је предузео реформу колонијалног система чије се нехуманости гнушао. Прво Лас Касасово „преобраћење“ догодило се 1514, када је схватио колике су патње Индијанаца и када је био погођен одбијањем доминиканаца да га исповеде, јер је поседовао домороце, што није било у духу хришћанске вере. Тада је Индијанце ослободио и почео да се бори за њихова права. Од 1515. до 1522. године Лас Касас је у Шпанији и Америци покушао да добије одобрење за серију пројеката који би, без угрожавања интереса Круне и колонизатора, водили елиминацији катастрофалних пракси система *енкомијенда* (*encomiendas*), тј. рентијерских поседа, као и војних освајања, и довели до мирне колонизације и христијанизације староседелца. Штавише, он је стекао титулу „заступника Индиоса“ и постао члан краљевског Савета за Индије¹¹. Међутим, резултати нису испуни-

ци, који су кривотоворењем настојали да папској световној власти обезбеде легитимитет. Да се ради о лажном документу Вала је закључио на основу извесних речи које у Константиново време нису постојале, те их он, самим тим, није могао ни користити (в. Marvin Peri, *Интелектуална историја Европе*, превео са енглеског Ђорђе Кривокарић, Београд: Cliо, 2000 [1993], 76–77).

⁸ Хелмут Г. Кенигсбергер, Џери К. Боулер, Џорџ Л. Моуз, *Европа у шеснаестом веку*, превела с енглеског Бранислава Радевић-Стојиљковић, Београд: Cliо, 2002 [1968], 284; Х. Л. Абељан, *нав. дело*, 194–195.

⁹ У *Новој католичкој енциклопедији* као година рођења Лас Касаса наводи се 1474 (в. *New Catholic encyclopedia. Vol. 8, Jud–Lyo*, Detroit: Thomson/Gale; Washington D. C.: The Catholic University of America, 2003 [1967], 340).

¹⁰ Лас Касас је, наине, постао власник земљишног поседа на Хаитију, који су му даривале шпанске власти, а поклоњена му је и бесплатна радна снага састављена од покорених домородаца.

¹¹ Освојени делови Америке првобитно су тако означавани јер међу Европљанима, све до повратка преживелих чланова Магеланове флоте (1522), није постојала свест о томе да се ради о једном новооткривеном континенту, већ је

ли Лас Касасова очекивања и, пошто се његов последњи покушај завршио проливањем крви, он се повукао из друштва и 1523. године ушао у доминикански ред.¹² Живео је повучено, доста читао, а 1535. године вратио се активној борби за права Индијанаца. На тлу Гватемале био је учињен покушај мирољубиве колонизације, а у Шпанији се Лас Касас за Индијанце залагао не само код верских власти, већ и код краља.¹³

У *Memorial de agravios* Лас Касас је аргументовано одбацио концепт освајања и развио идеју мирољубиве колонизације чији ће носиоци бити пољопривредна насеља као средишта евангелизације. На основу Лас Касасове замисли о управи у Новом свету настао је *Memorial de los catorce puntos*, којим су укинута неке земљишне установе феудалног карактера, а било је предвиђено и стварање аграрних насеобина – уз признавање аутономије домородаца – чији ће се становници, уз надзор делегатâ Шпаније, имати да подуче новим пољопривредним техникама. У периоду између 1523. и 1535. године, када се преиспитивао и размишљао, Лас Касас је написао књиге *Historia general de las Indias*, *Apologética historia sumaria* и *De unico vocationis modo omnium gentium ad veram religionem*. Настojeћи да у пракси оствари своју политику евангелизације, Лас Касас је доста путовао по тадашњим колонијама (Мексико, Санто Доминго, Никарагва, Гватемала), устајући против робовласничког система и покушавајући да убеди војне и цивилне власти да са домороцима поступају као са људима. Добрим делом захваљујући његовим залагањима уследила је већ поменута була из 1537. године, којом су Индијанци стекли извесне слободе и право да у нову веру ступе само средствима мирољубиве проповеди.¹⁴

владао уверење да је реч о обалама Индије до којих је Колумбо стигао заобилазним путем, пловећи на запад. Отуда и погрешан назив за америчке староседеоце – Индијанци. Назив *Америка* први је, у свом делу *Увод у космографију* из 1507, употребио немачки картограф Мартин Валдземилер (Martin Waldseemüller, 1470/75?–1520), извевши га од имена Америга Веспучија, италијанског морепловца у служби краљева Шпаније и Португала. Иако је Валдземилер увидео неправду коју је својим поступком нанео Колумбу, она никада није исправљена и назив *Америка* остао је да фигурира све до данас.

¹² Једни су мишљења да се то догодило за време његовог путовања у Рим, 1507, док други сматрају да се то десило касније, у Америци (Х. Л. Абељан, *нав. дело*, 195).

¹³ *New Catholic encyclopedia*. Vol. 8, *Jud–Lyo*, 340; Ц. Тодоров, „Морепловци и староседоци“, 329–330.

¹⁴ Trivo Indić, „Las Kasas i zajednica slobodnih i jednakih“, у: Bartolome de Las Kasas, *Kratak izveštaj o uništavanju Indija koji je sastavio biskup brat Bartolome de Las Kasas ili Kasasus iz reda dominikanskog godine 1552*, превод са шпанског Nenad Perišić,

Вративши се 1540. године у Шпанију, Лас Касас је желео да краља Карла V упозна са стварним стањем у колонијама и у ту сврху је саставио писани извештај са предлозима како да се проблеми реше. Извештај је, у ствари, представљао нацрт за књигу која ће се појавити под називом *Brevisima relación de la destrucción de las Indias* (*Кратак извештај о уништавању Индија*).¹⁵ Карло V је 1542. спровео одређене реформе и донео *Leyes nuevas de Indias* (*Нове законе Индија*), којима су забрањене концесије на енкомијенде.¹⁶ То је из корена уздрмало шпанско колонијално друштво, будући да се оно управо на систему енкомијенда заснивало, а *Нови закони*, упркос бројним устанцима и другим видовима отпора домородаца, у пракси нису заживели.¹⁷

Именован за бискупа Чијапаса (покрајине у јужном Мексику) 1543. године,¹⁸ Лас Касас је у својим делима разоткривао окрутности шпанских конкистадора и колонизатора, предлагао конкретне правне и политичке мере које би довеле до побољшања ситуације и размишљао о моралном и филозофском утемељењу сопственог деловања, чије је оправдање нашао у хришћанском принципу да су сви људи у основи једнаки. Као страствени хришћанин, до краја је остао поборник превођења Индијанаца у хришћанску веру. Принципу колонизације се није противио, али је заступао мишљење да она треба да буде ненасилна и да води напредку и добробити – како Шпанаца тако и Индијанаца. У својој последњој опоруци, која је објављена тек пошто се навршило четврт века од његове смрти, Лас Касас је као потпуно једнаке белцима и Индијанцима уврстио и црнце.¹⁹

Сепулведа и позадина расправе у Ваљадолиду

Јуан Хинес де Сепулведа (Juan Ginés de Sepúlveda, 1489/90?–1573) био је каноник из Кордобе, преводилац Аристотелових дела и теолог, Кортесов пријатељ, бранилац колонијалних институција, поборник „праведног“ рата против Индијанаца и заступник теорије

Beograd: „Filip Višnjić“, 2002 [1552], 8–9.

¹⁵ Књига је писана 1541–1542, а објављена у Севиљи тек 1552. године.

¹⁶ Више о овим законима и њиховим одредбама в. у F[rederick] A. Kirkpatrick, *Španski osvajači*, preveo L. Obradović, Beograd: EOS, 1937 [1934], 225–226.

¹⁷ Т. Indić, *нав. pag*, 9.

¹⁸ Према Х. Л. Абељану (*нав. дело*, 198), Лас Касас је за бискупа постављен 30. марта 1544. године у доминиканском самостану Светог Павла у Севиљи.

¹⁹ Ц. Тодоров, „Морепловци и староседеоци“, 330–331; Х. Г. Кенигсбергер [и др.], *нав. дело*, 286.

о нељудској и ропској природи америчких староседелаца. Године 1535. у Риму је објавио расправу *Democrates alter sive de iustis belli causis*, или *Democrates primus*, у којој се залагао за употребу силе над америчким домороцима, износећи као „аргумент“ и оправдање став да су они робови већ по својој природи.²⁰ Вероватно подстакнут од стране Фернанда де Валдеса (Fernando de Valdés, 1483–1568), кардинала Севиље и председника Савета овог града, Сепулведа је 1544. године саставио дијалог на латинском језику, под називом *Democrates secundus*, којим је, позивајући се на ауторитете попут Аристотела, тежио не само да легитимизује освајачке ратове у Новом свету, већ и да убеди шпанске интелектуалце у њихову праведност. Сепулведа, међутим, није успео да стекне потребну подршку у европским интелектуалним круговима, посебно оним шпанским, јер „проблем“ Индијанаца није образложио превасходно и искључиво теолошким аргументима, већ умногоме световним ставовима, који су, осим тога, носили његов лични печат. Касних 1540-их, Лас Касас је, као одговор на Сепулведине расправе, саставио дело *Aprologia* (писано такође на латинском), у којем је, једну по једну, оповргавао Сепулведине поставке у вези са Индијанцима. Савет Индија је 1549. одбио да одобри даља освајања Америке док теолози и правници не одлуче да ли су она морално оправдана.²¹

Ток расправе Лас Касас–Сепулведа и њен исход

Велика расправа у Ваљадолиду отпочета је 15. априла 1550. године, а завршила се 1551. године. То је први и последњи случај да је нација колонизатора отворила формалну истрагу о праведности метода којима је ширила своју империју. Наиме, Лас Касас је поставио питање: По којем је праву Шпанија потчинила Индијанце, стекла контролу над њима и њиховом земљом и силом их принудила да раде за њу?²² У својој суштини, расправа се водила око спорног питања правичности објављивања рата Индијанцима пре него што се подуче хришћанској вери, како би се тиме олакшало њихово покрштавање. Своје аргументе две стране су заснивале на Светом Писму, учењима црквених отаца, касносредњовековној мисли и оновременим законима. Сепулведа је изнео четири поставке у корист рата против домородаца:

²⁰ Детаљније о овој расправи в. у Х. Л. Абељан, *нав. дело*, 191–192.

²¹ Т. Indić, *нав. раг*, 9–10; В. L. Hernandez, *нав. раг*, [5–6].

²² Т. Indić, *нав. раг*, 11.

- (1) Индијанци су били варвари,
- (2) починили су злочине против природног закона,
- (3) угњетавали су и убијали невинне међу собом и
- (4) били су неверници које је требало подучити хришћанској вери.

Лас Касас је бранио суштинско јединство људског рода, тј. чињеницу да Индијанци, иако на нижем ступњу развоја у односу на Европљане, нису ништа мање рационални и способни да на миран начин приме хришћанство. Пошто су Индијанци били рационална и цивилизована бића, Шпанци нису имали права да их поробе нити да ратују са њима.

Сепулведа је сматрао да су Индијанци варварска раса чије је природно инфериорно стање Шпанцима давало за право да са њима ратују и у ту сврху цитирао Аристотелову теорију о природном ропству. Према Сепулведи, код Индијанаца су страсти преовладавале над разумом због чега су они били слуге по природи, а сукоб са њима био неминован и оправдан. Лас Касас се супротставио употреби термина „варвари“ у тако широком смислу и истакао разлику између четири типа варвара:

- (1) они који испољавају све окупне и дивље врсте понашања која се косе са људским разумом,
- (2) они којима недостаје писана реч да би се изразили,
- (3) они који не поседују способност разумевања правде нити људских заједница и
- (4) они који нису хришћани.

Пошто се Сепулведа приликом описивања индијанских култура позвао на трећу категорију, Лас Касас је оспорио Аристотелово учење о варварима и доказао да Индијанци то нису. Укратко, Лас Касас је објаснио да ти људи живе у хармоничним заједницама којима владају строги, ако не и супериорнији закони од оних који су постојали у античким цивилизацијама Римљана и Грка, истакао сложеност индијанских језика, признао да приношења људских жртава код америчких домородаца заиста има, али и подвукао да су народи који такву врсту жртвовања упражњавају малобројни, као и то да је наведена обредна пракса била присутна у већини култура кроз историју. За Лас Касаса, Индијанци јесу били пагани, али је управо то, по њему, Шпанцима требало да послужи као додатни мотив да их убеди да приме Јеванђеље.

Сепулведин други аргумент у корист оправданог рата тицао се индијанских злочина против природног закона. Разликовање индијанских од шпанских обичаја и закона Европљанима је аутоматски давало за право да казне злочине америчких домородаца против природе. Шпанци су, према Сепулведи, у потпуности имали право да казне друге народе за упражњавање пракси попут идолопоклонства, содомије и канибализма; то је, штавише, била обавеза сваког Шпанца. На овај аргумент Лас Касас је одговорио да кажњавање захтева јурисдикцију, а како ни Карло V ни папа Павле III нису имали надлежност над неверницима, самим тим хришћани нису могли кажњавати Индијанце за њихова „недела“. Овај став Лас Касас је доказивао на основу три преседана. Према првом, иако су муслимани или Јевреји, који су живели под јурисдикцијом одређеног хришћанског владара, били подређени истим грађанским законима као и хришћани, владар није могао да их кажњава због њихових религијских уверења. Осим тога, ниједан хришћански владар није имао јурисдикцију над неверницима изван његове територије. Што се тиче јеретика, Лас Касас је сматрао да су хришћански владари имали легитимитет да предузму одређене казнене мере против оних који се не држе Божије речи. Међутим, будући да никад нису били подучени хришћанској вери, Индијанци су се налазили изван јурисдикције краља и папе; они су били пагани, али не и јеретици. Зато, према Лас Касасу, народи Новог света нису могли да буду кажњени од стране хришћана и Цркве.

Као свој трећи аргумент, Сепулведа је истакао да су Индијанци угњетавали и убијали невинне међу собом. Они који су у континуитету били жртвовани од стране Астека ништа нису могли да учине како би се спасли, што је захтевало интервенцију са стране, у овом случају Шпаније. Сепулведа је за свој став залеђину нашао код Франсиска де Виторије, који је у оно време словио за неприкосновени ауторитет. Наиме, ратови су сматрани праведним и оправданим уколико су за циљ имали избављење невиних. Лас Касас није негирао да су закони у том смислу обавезујући и да налажу заштиту недужних по сваку цену, али је, са друге стране, цитирао црквене оце, попут Светог Августина и Јована Златоустог, који су се жестоко противили употреби силе да би се казнили злочини против природе. Са становишта једног Европљанина и хришћанина, пракса приношења људских жртава била је недопустива и за сваку осуду, али је, чини се, ипак представљала мање зло од ратова који би однели далеко више људских живота, па макар то било и у хумане сврхе. Зато је, по мишљењу Лас Касаса, било неопходно да се Инди-

јанци, као људска раса у развоју, убеђивањем преведу у хришћанство, а не да до истребљења буду убијани у освајачким ратовима. Насупрот Лас Касасу, Сепулведа је сматрао да би рат припремио пут за проповедање хришћанства у Новом свету. Другим речима, употреба силе била је неопходна да би мисионари спровели евангелизацију у Новом свету. Сепулведа је свом противнику поставио питање: Није ли Константин Велики у 4. столећу после Христа употребио силу да би привео европске пагане хришћанској вери? Да би оснажио свој аргумент, Сепулведа се у више наврата позвао на Свето Писмо, у којем се, тобоже, пропагира христијанизација пагана силом. Лас Касас се није сложио са тим. По њему, Свето Писмо се, у зависности од околности, може тумачити на различите начине, али се значење Божије речи не сме извртати тако да изгуби свој смисао. Он је поставио контрапитање: Како би Бог могао да нареди својој Цркви да убија пагане у циљу да их спасе од сопственог незнања? Поново је подсетио на разлику између јеретика и пагана, нагласивши да се Индијанци не смеју кажњавати, већ да се њихово превођење у хришћанство мора спроводити мирним путем.

Исход расправе у Ваљадолиду остао је недовољно расветљен, будући да се сведочанства о том спору готово у потпуности свде на изјаве непосредних учесника у њему, од којих обојица тврде да су извојевала победу над својим противником. Такве изјаве, разуме се, морају се узети са резервом, а извори из тог и каснијег периода детаљно проучити, како би се дошло до сазнања на чију су страну, те 1551. године, теолози и правници коначно стали.²³

Од теолошке ка антрополошкој мисли

Говорећи о интелектуалним токовима средњовековне Европе, Марвин Пери (Perry) каже:

„У току средњег века, развила се заједничка европска цивилизација која је објединила хришћанску, грчко-римску и германску традицију. Хришћанство је било у средишту средњовековне цивилизације; Рим је био духовна престоница, а латински – језик интелектуалног живота; германски обичаји прожели су друштвене и правне односе. Црква је [...] служила као обједињујући и култивишући фактор и обезбеђивала разумљиво и сврсисходно промишљање живота и смрти. Љу-

²³ В. L. Hernandez, *нав. раг*, [6–9].

ди су себе видели као учеснике једне велике драме спасења. Постојала је само једна истина – божје откровење човечанству. Постојао је само један пут до неба, а он је водио преко цркве. Припадање једној универзалној цркви замењивало је статус грађанина у једном универзалном царству. Широм Европе [...] дошло је до формирања [...] друштва чије је средиште било у хришћанству.²⁴

Средњовековна филозофија, или *схоластика*, представљала је специфичан облик мишљења који је фигурирао између рационалног (грчког) и, условно речено, ирационалног (хришћанског) погледа на свет. Она је, у ствари, настојала да „помири“ разум и откровење разјашњавајући хришћанско учење појмовима и логичким принципима проистеклим из грчке филозофије. Схоластичари су, наиме, путем разума покушавали да докажу оно што су уз помоћ вере већ сматрали истинитим. На тај начин, они су разум користили не да би веру довели у питање, већ да би је, напротив, објаснили и ојачали.²⁵

Међутим, већ у 14. веку, како примећује Спекторски (Спекторский), „почела је да се клима грађевина средњовековне мисли и средњовековног живота“, а откриће Америке поткрај 15. столећа „срушило је старе [...] географске назоре и померило океанске хоризонте“.²⁶ Оно је било последица убрзаног развоја Европе, плод нових сазнања, у првом реду научних достигнућа и с њима повезаних техничко-технолошких проналазака, који од 1450. године добијају све већу примену. Та достигнућа и проналасци обележили су почетак једног новог раздобља, познатог под називом *ренесанса*, које се, упркос препороду у свим сферама живота – или, можда, баш захваљујући њему – с правом дефинише као „доба хероизма и криминала, претераних нада и безнадежности, идеализма који је истовремено повод за задовољство и забринутост“.²⁷

У ренесанси многи историчари виде почетак модерног доба, с обзиром на то да је са њом рођена и једна нова култура, у основи световна, окренута човеку, која инспирацију за себе не налази

²⁴ М. Perić, *нав. дело*, 52.

²⁵ *Исто*, 59–60.

²⁶ Evgenije V. Spektorski, *Istorija socijalne filozofije*, sa slovenačkog prevela Maja Đukanović, Beograd: Službeni list SRJ; Podgorica: CID, 1997 [1932], 149–150.

²⁷ Драгољуб Р. Живојиновић, *Усион Европје: (1450–1789)*, четврто, допуњено изд., Београд: Службени лист СРЈ, 2000 [1985], 21.

више у Светом Писму.²⁸ То, наравно, не значи коначан раскид са средњим веком, али нема никакве сумње да од тог времена теолошка мисао простор све више почиње да уступа хуманистичким идејама. У једном ширем смислу, хуманизам је представљао велики и свеобухватан програм. Хуманисти су били први који су на средњи век почели да гледају као на време мрака, незнања и застојности, створивши образовање које се темељило на изучавању човека. И, баш као што је у антици то била природа, а у средњем веку Бог, тако је сада средиште свега постао човек који је престао да се доживљава као творевина природе или Бога, већ као неко ко је и сам творац.²⁹

Кључну улогу у развоју (европске) хуманистичке мисли одиграло је Колумбово откриће Америке, 12. октобра 1492. године. Пре овог догађаја, на супротним хемисферама, хиљадама година живели су народи који једни за друге уопште нису знали. Управо захваљујући тој чињеници, њихов сусрет био је обострано драматичан, а његове последице далекосежне. Тај сусрет могао би се, у ствари, окарактерисати као упознавање и представљање „нових светова“ већ „постојећем“ свету, који су се, захваљујући „кретањем у круг по морима“, најзад спојили у једну целину.³⁰

Из овог сусрета и међусобног упознавања настајали су нови токови мисли и установљаване различите праксе. Међу њима, било је, разуме се, оних негативних – попут геноцида, етноцида и различитих облика ропства – док у оне бројније, позитивне, треба, пре свега, уврстити сазнање да су људи, без обзира на различит изглед и начин живота, у основи исти.³¹

Индијански народи и културе проширили су границе европског хуманизма чију су основу до тада чиниле античке цивилизације Средоземља (Грчка и Рим). Изван тог подручја није било других проучавања човека. Сада се, међутим, на тлу Америке, указују другачији од античких митови и богови, правни и уопште цивилизацијски комплекси; откривају се нови религијски системи, уметнички стилови и облици друштвеног уређења. Осим тога, природна богатства Новог света – у првом реду злато, али и зачини – нагоне Европљане да за њима трагају. Појам егзотизма у Западној Европи 16. столећа симболизује нешто тајанствено и далеко, а поама за

²⁸ М. Peri, *нав. дело*, 72.

²⁹ Е. V. Spektorski, *нав. дело*, 151–152.

³⁰ Никола Ф. Павковић, „Сусрет два света: 1492–1992“, предговор у: *Сусрети два света, 1492–1992: зборник радова...*, 11.

³¹ *Исто*, 10.

„егзотиком“ своје обличје задобија у читавом низу утопистичких и месијанских покрета. Напоредо са протестантизмом јавља се мотив исељавања као покушај да се пронађе „рај на земљи“ и омогући развој нове вере. С тим у вези настаје и *мит о „добром дивљаку“*³² који надахњује реформаторе у њиховим настојањима да створе боље друштво. Он је, заправо, „Европејчева фикција настала из потребе да се идеализују људи које није захватио жрвањ европске цивилизације, као и из потребе да се једна утопијска раван живљења ‘открије’ у стварном земаљском локалитету“.³³

Настанку и ширењу мита о „добром дивљаку“ у великој мери су допринели мисионари. „За њих је ‘добри’ Индијанац уједињавао у себи античке и хришћанске врлине и умногоме био жива слика првобитних хришћана.“³⁴ Међу овим мисионарима својим ликом и делом посебно се издваја шпански клерико Лас Касас, који је читав живот посветио одбрани Индијанаца од различитих облика угњетавања. Његов опис америчких домородаца завређује да буде наведен у целини:

„Све те људе, толико различите и бројне, разних раса и нација, Бог је створио најпростијима, без зала и дволичности, послушнима, вернима својим природним господарима али и хришћанима којима служе. Толико су понизни, толико стрпљиви, толико мирољубиви и мирни, не препиру се нити галаме, нису напрасити ни свадљиви, не мрзе и нису осветољубиви, да таквих нема на свету. Истовремено су и слабашни, сувоњави, крхки и нежне грађе, те не могу да трпе тежак рад и лако умиру од било какве болести. Ни деца наших владара и господе, која расту у изобиљу и лагодном животу, нису тако нежна као ови, па макар они били и сељачког порекла. Такође су и веома сиромашни, мало тога поседују и не желе да имају материјална добра, те стога нису охоли, славољубиви, ни похлепни. Њихови оброци су толико оскудни да их ни свети оци у пустињи нису имали тако ограничене и скромне. Одећу им чини углавном само мала кецеља коју носе преко стидних места а ноћу се покривају највише памучним пре-

³² Детаљно о овом миту в. у Ter Ellingson, *The myth of the noble savage*, Berkeley: University of California Press, 2001.

³³ Петар Цацић, *Ното balcanicus, homo heroicus*, I, Београд: Просвета, 1994 [1987], 119.

³⁴ Никола Ф. Павковић, „Хуманизам етнологије/антропологије“, у: *Сусрећ два света, 1492–1992: зборник рагова...*, 47.

кривачем, дужине лакат и по или два. Кревети су им направљени од рогоза, а ноћу спавају у viseћим мрежама, које се на језику острва Еспањола називају амаке. Истовремено су и чистог, слободног и живог расуђивања, веома способни да се прилагоде свакој доброј доктрини, подобни за прихватање наше свете католичке вере и обдарени крепким обичајима. Ниједан божји народ на свету није за то погоднији. А толико су упорни када једном прихвате учење вере, када је упознају и почну да спроводе сакраменте цркве и божански култ, да свештеницима, да би их издржали истину говорећи, Бог мора подарити велико стрпљење. И најзад, често сам чуо од многих шпанских свештеника, већ доста година уназад, да не могу да негирају доброту коју у Индијанцима виде, те кажу: 'Ови људи би сигурно били најсрећнији на свету, само да још познају Бога'.³⁵

Овај опис „добрих дивљака“ коришћен је доцније у бројним књижевним делима која су за циљ имала величање „природног стања“ човека.

Митови и представе о „добром дивљаку“ имали су, међутим, и своје наличје – слику „злог дивљака“, кога је требало вишеструко покорити – најпре физички, а потом и цивилизацијски. При том, „цивилизovati“ је значило наметнути модел европске културе. Најочитији пример сучељавања ова два виђења представља већ поменута расправа која је пред судијама у Ваљадолиду вођена између Лас Касаса и Сепулведе.

Највећи допринос ове расправе огледа се у томе што је она из темеља уздрмала постојећи поредак, у првом реду схватање света и човека. Ренесанса је донела многе новине, али на извесна питања одговорâ још увек није било. Увођење Новог света у дотадашњи корпус знања изазвало је додатну пометњу, а некад снажна теолошка мисао чини се да је поклекла пред појавом „црвеног“ човека. Пошто је исходиште свега постојећег налажено у Библији, са америчким домороцима покушало се то исто. Међутим, изгледало је да у Светом Писму једино за њих није било места. Индијанци су, примера ради, ишли наги, што је био више него довољан доказ да не познају стид који су Адам и Ева осетили у свом првобитном

³⁵ Bartolome de las Kasas, *Kratak izveštaj o uništavanju Indija koji je sastavio biskup brat Bartolome de Las Kasas ili Kasas iz reda dominikanskog godine 1552*, превод са шпанског Nenad Perišić, Београд: „Filip Višnjić“, 2002 [1552], 22–23.

греху, преневши га на читав људски род. Осим тога, према тврдњама очевидаца, индијанске су жене рађале безболно, а у Библији стоји записано да је жени суђено да рађа у мукама. Са друге стране, док се за црну боју коже Африканаца веровало да је она знак којим је Бог обележио Каина, дотле се о пореклу „црвенокожаца“ само нагађало... Због свега тога, Европљани су се питали: Да ли Индијанци уопште спадају у хумана бића која је створио Господ и да ли их треба преводити у хришћанство, тј. да ли су кадри да спознају реч Свевишњег?³⁶

Бранећи Индијанце, Лас Касас је изнео мишљење да и они, баш као и Шпанци, треба да се придржавају својих закона. Другим речима, ако Индијанцима њихов закон налаже да приносе људске жртве, они то треба да чине. С тим у вези, он се позвао на Свето Писмо и Божији захтев упућен Авраму да као жртву принесе сина јединца, Исака. Штавише, Лас Касас је подсетио на то да је и Господ жртвовао свог Сина. Најзад, скренуо је пажњу на четири важне очигледности:

- (1) сваки појединац има своју интуитивну представу о Богу;
- (2) људи верују у Бога и обожавају га на себи својствен начин, настојећи, при том, да делају најбоље што могу;
- (3) највећи израз љубави према Богу јесте у томе да му се дарује оно што је најдрагоценије, а то је људски живот;
- (4) будући да је жртвовање утемељено на природном закону, његов предмет, карактер и начин извршења остају да се уреди људским законима.³⁷

* * *

Доследно се придржавајући теолошке аргументације, Лас Касас је током расправе са Сепулведом успео да не одступи од догматике вере, али да у исто време многе постулате и важећа начела учини крајње релативним, па и да их доведе у питање, што ће имати значајне и далекосежне импликације. Посебан допринос расправе у Ваљадолиду огледа се у томе што она означава прелаз од теолошког ка антрополошком промишљању Другог. Истовремено, она се сматра првом критиком колонијализма.

³⁶ Н. Ф. Павковић, „Хуманизам етнологије/антропологије“, 46.

³⁷ *Исхо*, 47.

Библиографија

Абељан, Хосе Луис, *Историја шпанске мисли: од Сенеке до данас*, превела са шпанског Нина Мариновић, Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2008 [1996].

Делимо, Жан, *Католицизам између Лућера и Волћера*, превела с француског Вера Илијин, Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића; Цетиње: Издавачки центар „Цетиње“, 1993 [1971].

Ellingson, Ter, *The myth of the noble savage*, Berkeley: University of California Press, 2001.

Живојиновић, Драгољуб Р., *Усџон Евројје: (1450–1789)*, четврто, допуњено изд., Београд: Службени лист СРЈ, 2000 [1985].

Indić, Trivo, „Las Kasas i zajednica slobodnih i jednakih“, у: Bartolome de Las Kasas, *Kratak izveštaj o uništavanju Indija koji je sastavio biskup brat Bartolome de Las Kasas ili Kasaus iz reda dominikanskog godine 1552*, превод са шпанског Nenad Perišić, Београд: „Filip Višnjić“, 2002 [1552], 5–12.

Кенигсбергер, Хелмут Г.; Боулер, Цери К.; Моуз, Џорџ Л., *Евроја у шеснаестом веку*, превела с енглеског Бранислава Радевић-Стојиљковић, Београд: Clío, 2002 [1968].

Kirkpatrick, F[rederick] A., *Španski osvajači*, превео L. Obradović, Београд: EOS, 1937 [1934].

Las Kasas, Bartolome de, *Kratak izveštaj o uništavanju Indija koji je sastavio biskup brat Bartolome de Las Kasas ili Kasaus iz reda dominikanskog godine 1552*, превод са шпанског Nenad Perišić, Београд: „Filip Višnjić“, 2002 [1552].

New Catholic encyclopedia, Vol. 8, Jud–Lyo, Detroit: Thomson/Gale; Washigton D. C.: The Catholic University of America, 2003 [1967], 340–341.

Павковић, Никола Ф., „Сусрет два света: 1492–1992“, предговор у: *Сусрећ два свећа, 1492–1992: зборник радова научној скуја одржаној у Београду 12. и 13. окћобра 1992, у њоводу обележавања 500-јодишњице оћкрића/освајања Америке*, уредник Никола Ф. Павковић, Београд: Филозофски факултет, Центар за етнолошко-антрополошка истраживања, 1997.

Павковић, Никола Ф., „Хуманизам етнологије/антропологије“, у: *Сусрећ два свећа, 1492–1992: зборник радова научној скуја одржаној у Београду 12. и 13. окћобра 1992, у њоводу обележавања 500-јодишњице оћкрића/освајања Америке*, уредник Никола Ф.

Павковић, Београд: Филозофски факултет, Центар за етнолошко-антрополошка истраживања, 1997.

Peri, Marvin, *Intelektualna istorija Evrope*, preveo sa engleskog Đorđe Krivokapić, Београд: Clio, 2000 [1993].

Rajt, Ronald, *Oteti kontinenti: Severna i Južna Amerika viđene očima Asteka, Maja, Inka, Čerokija i Irokeza*, превели s engleskog Srđan Vujica, Staša Babić, Ivana Trbojević, Београд: Centar za geopoetiku, 1995 [1992].

Spektorski, Evgenije V., *Istorija socijalne filozofije*, sa slovenačkog превела Maja Đukanović, Београд: Službeni list SRJ; Podgorica: CID, 1997 [1932].

Сусрет два света, 1492–1992: зборник радова научној скупи ограданој у Београду 12. и 13. октобра 1992, у поводу обележавања 500-годишњице открића/освајања Америке, уредник Никола Ф. Павковић, Београд: Филозофски факултет, Центар за етнолошко-антрополошка истраживања, 1997.

Todorov, Tzvetan, *La conquête de l'Amérique: la question de l'autre*, Paris: Seuil, 1982.

Todorov, Cvetan, *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*, превели sa francuskog Branko Jelić, Mira Perić i Mirjana Zdravković, Београд: I. Čolović i I. Mesner, 1994 [1989].

Тодоров, Цветан, „Морепловци и староседеоци“, у: *Човек ренесансе*, приредио Еуђенио Гарин; превеле са италијанског, енглеског и француског Јулијана Вучо, Јелена Косовац и Јасна Видић, Београд: Clio, 2005 [1988].

Hernandez, Bonar Ludwig, *The Las Casas–Sepúlveda Controversy: 1550–1551*. [Б. м.: б. и., б. г.]: http://userwww.sfsu.edu/epf/journal_archive/volume_X,_2001/hernandez_b.pdf.

Cushner, Nicholas P., *Why have you come here?: the Jesuits and the first evangelization of Native America*, Oxford; New York: Oxford University Press, 2006.

Џацић, Петар, *Homo balcanicus, homo heroicus*, I, Београд: Просвета, 1994 [1987].

Примљено: 7.11.2012.

Одобрено: 20.11.2012.

CHRISTIAN WORLD OF EUROPEAN WEST AND THE NATIVE AMERICANS IN THE CONTEXT OF THE LAS CASAS— SEPULVEDA DEBATE (1550–1551)

Davor Petrović

*The Library of the Department of Ethnology
and Anthropology,
Faculty of Philosophy – University of Belgrade*

Miroslav M. Popović

*The Library of the Department of History,
Faculty of Philosophy – University of Belgrade*

Summary: *During the last two decades, modern anthropology and historiography both had tendencies to revise the standpoint that the „discovery“ of America is one of the „highlights“ of mankind. Genocide committed over Native Americans („Indians“) was justified with an idea of „progress“ in the name of which millions have been sacrificed. Today, there are opinions that these sacrifices must be put in the right place and context. Much attention is given to cultural relativism, as well as to understanding and accepting the Other with all his differences, and, at the same time, to „discovering“ of ourselves through the Other.*

The great debate between Bartolomé de las Casas and Juan Ginés de Sepúlveda within the Roman Catholic Church, took place during the 1550 and 1551. It was the first and the last case that the nation of colonizers opened a formal investigation about the justness of its method of spreading the Empire. The investigation had been led about the question of justness of declaring war to Native Americans before they were taught about Christian faith. Two sides based their arguments on the Bible, teachings of the Holy

Fathers, late-medieval thought and the laws of that time. The result of the debate is still not quite clear, because both sides claimed they won in it.

The discovery of America in 1492 played the key role in the development of European humanistic thought. Before this event, on the opposite hemisphere nations who did not know for each other lived for centuries. Their encounter was dramatic for both sides, and its consequences were far-reaching. It was an encounter of „new worlds“ in an already existing one. New streams of thought derived from this encounter and different practices were established. Among them were the negative ones, like genocide, ethnocide and various forms of slavery, but there was also a comprehension that all people are basically the same, though they differ in their appearance and way of life.

Key words: *Bartolomé de las Casas, Juan Ginés de Sepúlveda, America, history, native Americans, Christianisation, image of the Other*